

KORPUS VOSITASIDA HISSIY TAHLIL (Oybekning “Bolalik” qissasi misolida)

Xushmuratova Madina Baxtiyor qizi,
Kompyuter lingvistikasi talabasi
xushmurodovamadina209@gmail.com
ToshDO‘TAU

Annotatsiya: Ushbu maqola Oybekning “Bolalik” qissasi korpusi asosida hissiy tahlilni aniqlashga bag‘ishlangan. Maqolada qissadagi ijobiy va salbiy ma’nodagi so‘zlar aniqlanib, ularning asardagi hissiy muhitni shakllantirishdagi roli o‘rganilgan. Korpus tahlili orqali Oybek qissada qaysi turdagi hissiy so‘zlarni ko‘proq qo‘llaganini aniqlash uchun maxsus qidiruvlar amalga oshirilgan bo‘lib, muallif ijobiy hissiyotlarni ifodalovchi leksik birliklarga nisbatan salbiy ma’nodagi so‘zlarni ko‘proq qo‘llash orqali bolalik davridagi ichki murakkabliklarni va hayotiy sinovlarni aks ettirishga harakat qilgani o‘rganildi. Shu bilan birga maqolada hissiy so‘zlarning Oybek uslubini boyitishi va qissadagi umumiy mazmunni ochib berishdagi ahamiyati ham tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: *Oybek, statistik tahlil, mualliflik korpusi, leksik birlik, ijobiy, salbiy, qissa, badiiy uslub, chastota.*

Kirish

Hissiy so‘zlar matnning kayfiyatini shakllantiradi, o‘quvchi yoki tinglovchida muallifning hissiy holatini tushunish uchun zarur bo‘lgan hissiy aloqani yuzaga keltiradi. Zamonaviy dunyoda hissiy leksikani o‘rganishning ahamiyati ortib bormoqda. Hissiy leksika nafaqat adabiy asarlarni tahlil qilishda, balki ijtimoiy tarmoqlar, marketing, siyosat, psixologiya va boshqa ko‘plab sohalarda ham keng qo‘llaniladi. Sentiment analysis (hissiy tahlil) usullarining rivojlanishi bilan matnlar mazmunidagi ijobiy, salbiy va neytral hissiyotlarni avtomatik aniqlash imkoniyati yuzaga kelgan. Bu esa korxonalar uchun mijozlarning fikrini o‘rganish, ommaviy axborot vositalari uchun xabarlarining ta’sirchanligini baholash, shuningdek, siyosiy sohadagi jamoatchilik fikrini tahlil qilish uchun katta ahamiyatga ega.

Adabiy asarlarni o‘rganishda hissiy leksika muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Mualliflarning hissiyotlarga boy til vositalari orqali qanday g‘oyalarni yetkazmoqchi bo‘lgani, o‘quvchiga qanday ta’sir ko‘rsatishni maqsad qilgani aniqlanadi. Bu jarayon asarlar mazmunini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Shuningdek, milliy madaniyatni o‘rganishda va tilning hissiy qatlamini tadqiq qilishda hissiy leksika alohida o‘rin tutadi. Shu sababli, hissiy leksika nafaqat lingvistika sohasida, balki turli ijtimoiy va ilmiy yo‘nalishlarda ham muhim

ahamiyat kasb etadi. U til orqali inson va jamiyat o'rtasida yanada chuqur aloqalarni shakllantirish imkonini beradi.

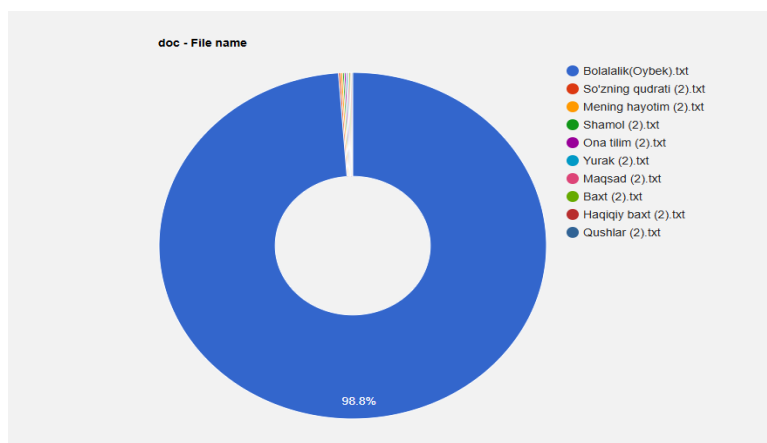
Amalga oshirilgan ilmiy tadqiqotlar

Matnlardagi hissiyotni avtomatik aniqlash bo'yicha B.Pang o'z tadqiqotlari bilan tanilgan[4]. Uning ishlari sentiment analysis sohasida asosiy manbalardan biri hisoblanadi. L.Lee tomonidan matnlarni hissiy tahlil qilish va tabiiy tilni qayta ishlash bo'yicha muhim tadqiqotlar olib borgan[5]. B.Pang bilan hamkorlikda sentiment analysis asosida bir nechta ilmiy ishlar yozgan. P.Turney Matnlarni ijobiy va salbiy deb tasniflash uchun “Thumbs Up or Thumbs Down?” nomli tadqiqoti bilan mashhur[6]. Uning ishlari sentiment analysis sohasida katta ahamiyatga ega. B.Liu hissiy tahlil va fikrlarni qazib olishda yetakchi mutaxassisdir[7]. Uning “Sentiment Analysis and Opinion Mining” nomli kitobi sohadagi muhim manbalardan biridir. O'zbekistonda ham bu sohada tadqiqotlar olib borilmoqda. Shuningdek, Buxoro davlat universiteti dotsenti N.Ataboyevning korpus lingvistikasi va til leksik qatlami boyishi bo'yicha tadqiqotlari mavjud[8].

Tadqiqot metodologiyasi

Sketch Engine korpusi tahlil qilish va korpus yaratish uchun keng qo'llaniladigan zamonaviy platformalardan biridir[9]. Bu platforma tilshunoslar, tarjimonlar, yozuvchilar va tadqiqotchilar uchun juda qulay vosita hisoblanadi. Sketch Enginega har qanday tilda yaratilgan korpusni joylash imkoni mavjud bo'lib, so'zlarning chastotasini hisoblash kabi.

Tadqiqot doirasida Oybekning qissa va she'rlari korpusga aylantirildi, va korpusning 98% hajmini “Bolalik” qissasi egallaganligi uchun bu tadqiqot aynan o'sha qissa ustida amalga oshirildi. Mazkur tadqiqotda korpus lingvistikasi metodologiyasi asosida “Bolalik” qissasidagi hissiy leksik birliklar tahlil qilinadi. Korpus yaratishda “Sketch engine” ga Oybekning asaridan olingan barcha matnlar yig'ildi, so'zlarning ma'nosi, shakli, va ularning kontekstdagi o'rni statistik usulda o'rganildi, matnlar krill grafikasidan lotin grafikasiga o'tkazilib, barcha asarlar bir xil formatga keltirildi, matn ortiqcha shovqin va “stop word”lardan tozalandi, undan keyin saytga yuklandi.

1-rasm. Korpusga asarlarni joylash

Tahlil uchun leksik birliklarning chastotasi, ijobiy va salbiy soʻzlar oʻrtasidagi nisbatlar, ularning asaridagi hissiy holatlarni yaratishdagi oʻrni hisobga olinadi. Bu quyidagicha aniqlanadi:

1-qadam: Korpusdagi mavjud boʻlgan ixtiyoriy birorta salbiy soʻz qidiruvga berildi. Bu bosqichda korpusga “xafa” soʻzi kiritildi. Bu — hissiy tahlilda muhim qadam, chunki dastlabki izlanishlar aynan qaysi hissiy rangdagi leksik birliklar matnda koʻp ishlatilganini aniqlashdan boshlanadi. “Xafa” soʻzi salbiy emotsiyani bildiradi va bolalikda boshdan kechirilgan iztiroblar, ruhiy siqilish holatlarini anglatadi. Aynan shu qadam orqali salbiy leksik birliklarning mavjudligi isbotlab beriladi va keyingi tahlillar uchun asos yaratiladi. (Qarang:1-rasmga).

2-rasm. Korpusga salbiy soʻz kiritish

2-qadam: Qidiruvga berilgan soʻzning qoʻllanilish soni aniqlandi, va natija taqdim etildi. (Qarang: 2-rasmga).

Qidiruv natijasi – “shodlik” so‘zi bor-yo‘g‘i 2 marotaba ishlatilgan. Bu — juda muhim statistik farq. Salbiy so‘zlar bilan solishtirganda, bu kamlik Oybekning badiiy olami, tasvir uslubi va tematik yondashuvidagi hissiy og‘irlikni anglatadi. Bundan asarda iztirobli ruhiy fon ustuvorligi xulosa qilinadi. Bu raqamlar vositasida muallifning badiiy niyati aniqroq anglashiladi.

Korpusda mavjud ixtiyoriy tarzda salbiy so‘zlarni qidiruvga berib ko‘rildi, chunki tahlil natijasidagi aniqlik yuqori darajada bo‘lishi uchun ko‘proq so‘zni qidiruvga berib ko‘rilishi kerak. Bu natijani quyidagi jadval asosida ko‘rishimiz mumkin:

1-jadval. Salbiy gap statistikasi

Korpusga ixtiyoriy tarzda qidiruvga berilgan salbiy so‘zlar:	Natija
“Xafa”	35 ta gapda qo‘llanilgan
“Xunob”	13 ta gapda qo‘llanilgan
“Jahli chiqib”	10 ta gapda qo‘llanilgan
“Jahl bilan”	11 ta gapda qo‘llanilgan

5-qadam: Bu bosqichda “xafa”, “xunob”, “jahli chiqib”, “jahl bilan” so‘zlarining korpusdagi soni aniq jadval asosida taqdim etildi. Jadval — tahlilning vizual dalilidir. Statistik raqamlar asosida salbiy leksika “Bolalik” qissasida ijobiy so‘zlardan ancha ko‘p ishlatilgani yaqqol ko‘rinadi. Ayniqsa, bu so‘zlarning bir xil mavzu atrofida to‘plangani – bolalikdagi ruhiy siqilish, otaning yo‘qligi, ijtimoiy bosim, maktabdagi muammolar kabilarni eslatadi. Har bir so‘z, o‘z navbatida, asardagi voqealikni ochib beruvchi emotsional ko‘zgudir. (Qarang: 1-jadvalga).

Tahlilda har ikkala salbiy va ijobiy so‘zlarni gaplarda qanchalik uchraganligini, bir birini taqqoslash uchun korpusda mavjud ixtiyoriy tarzda ijobiy so‘zlarni qidiruvga berib ko‘rildi. Bu natijani quyidagi jadval asosida ko‘rishimiz mumkin:

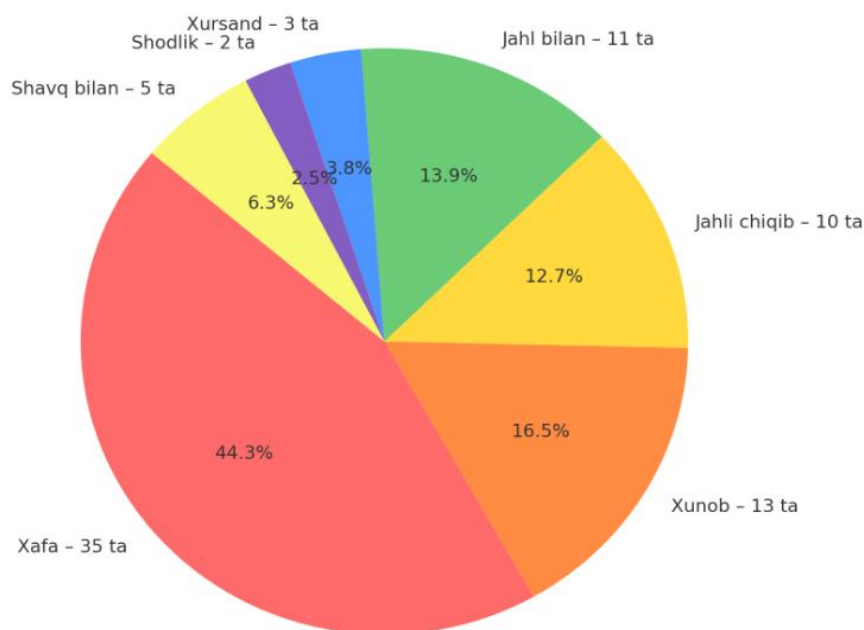
2-jadval. Ijobiy gap statistikasi

Korpusga ixtiyoriy tarzda qidiruvga berilgan ijobiy so‘zlar:	Natija
“Xursand”	3 ta gapda qo‘llanilgan

“Shodlik”	2 ta gapda qo'llanilgan
“Shavq bilan”	5 ta gapda qo'llanilgan

6-qadam: Bu yerda “xursand”, “shodlik”, “shavq bilan” so'zlari kiritilgan. Bu ijobiy leksik birliklarning asarda qanchalik kam ishlatilganini ko'rsatadi. Bu yerda “shavq bilan” kabi ifodalarning ishlatilishi — bolaning orzulari, umidlari yoki qisqa muddatli quvonchlar sahnalarida yuzaga chiqishini bildiradi. Kam uchrashi esa, Oybekning ruhiy kechinmalarini tasvirlashda asosan og'riqli, iztirobli holatlarga urg'u berganini bildiradi. (Qarang: 2-jadvalga).

Bu tahlil natijasini jadval ko'rinishida ko'rib oldik, ana endi judayam aniqlik kiritishimiz uchun va barcha soha vakillariga tushunarli bo'lishi uchun diagramma holatida ham chizildi. Bu diagrammada “Bolalik” qissasidagi barcha hissiy tahlilga xos bo'lgan so'zlar jamlanib, birinchi o'rinda har bitta so'zni korpusga qidiruvlar asosida nechta gapda qo'llanilganini aniqlanib, ularni umumiy hisobda 100% qilib darajalaganganda har bitta so'zning korpusda uchrashlar soniga qarab, Oybekning bu asarida nechki foiz qo'llanilganini ko'rishimiz mumkin:

6-rasm. Hissiy tahlil darajalari

Xulosa

Oybekning “Bolalik” qissasidagi hissiy leksika asarining mazmuni va badiiy uslubini tushunishga yordam beradi. Birinchidan, korpus tahliliy natijalari shuni ko'rsatdiki, Oybekning “Bolalik” qissasida salbiy hissiy leksika ancha keng qo'llangan. “Xafa” (35 ta), “xunob” (13 ta), “jahli chiqib” (10 ta), “jahli bilan” (11

ta) kabi soʻzlar muallifning asarda iztirobli, murakkab bolalik kechinmalarini tasvirlashga alohida urgʻu berganini koʻrsatadi. Bu salbiy leksik birliklar asardagi ruhiy muhitni ogʻir va jiddiy tarzda ifodalaydi. Muallif bolalik davridagi psixologik ogʻirlik, ijtimoiy bosim va hayot sinovlarini realistik va chuqur ifodalashga erishgan.

Ikkinchidan, tahlil natijalarida ijobiy hissiy leksika son jihatdan sezilarli darajada kam uchragani aniqlandi. “Xursand” (3 ta), “shodlik” (2 ta), “shavq bilan” (5 ta) kabi soʻzlar bolalikdagi ijobiy lahzalar, quvonchli onlarni ifodalovchi birliklardir. Ijobiy soʻzlarning kamligi, muallif tomonidan asardagi ruhiy murakkabliklarga ustuvorlik berilganini anglatadi. Shunga qaramay, mavjud ijobiy leksik birliklar Oybekning umid, orzu va hayotga ishonch kabi tuygʻularini ham yoritishga xizmat qilgan.

Uchinchidan, ushbu tahlil shuni koʻrsatdiki, hissiy leksika Oybekning uslubida muhim stilistik vosita boʻlib, u orqali muallif oʻzining bolalik davriga xos tuygʻularini chuqur yetkazishga erishgan. Korpus asosida oʻtkazilgan bu tahlil, asarning badiiy kuchini, ruhiy qatlamini va muallif tilidagi hissiy tafovutlarni ilmiy asosda yoritib berdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Adabiyot xrestomatiyasi. 8 jildli. 8-jild. – T.: “Gʻafur Gʻulom nashriyoti”, 2018.
2. Oybek. Mukammal asarlar toʻplami. 19 jildlik. –T.: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1975-1980.
3. Oybek. Tanlangan asarlar toʻplami. 9 jild. – Jild 9. – T.: “Adabiyot va sanʼat”, 1975.
4. <https://es.mydramalist.com/people/112239-pang-bo>
5. <https://shoutoutatlanta.com/meet-lillian-lee-writer-producer-director-ceo/>
6. <https://alchetron.com/Peter-Turney>
7. <https://www.imdb.com/es-es/title/tt27843528/>
8. <https://uniwork.buxdu.uz/ilmiy/resurs.asp?id=566319>
9. <https://compling.navoiy-uni.uz/index.php/conferences/article/view/303/305>
10. <https://book.uz/books/details/oybegim-mening-3>
11. <https://www.imdb.com/es-es/title/tt27843528/>